

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 93 1972

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Informationsindustri AB, Uppsala 1973

Recensioner av doktorsavhandlingar

Sven Christer Swahn: *Jacob Frese. Från en finländssvensk 1700-talsförfattares liv och dikt.* (Akad. avh. Lund.) Läromedelsförlagen/Scandinavian University Books. Sthlm (tr. Lund) 1971.

Genom sin avhandling enligt gamla ordningen om Jacob Frese har Sven Christer Swahn ytterligare dokumenterat den imponerande bredden i sin begåvning. Med inlevelse, sensibilitet och lärdom har han tecknat Freses liv och tolkat de viktigaste av hans dikter.

Avhandlingen inleds av ett biografiskt avsnitt, därefter följer tre kapitel som vart och ett behandlar betydande dikter: det första av dem diktsviten Verser i sjukdom, det andra Auctorens saliga Förtröstan och Slut-Sång och det tredje Passions-Tankar, Freses epos om Jesu lidande. Bokens avslutningskapitel analyserar Freses imitationsmetoder. Avhandlingen innehåller tyvärr inte någon presentation av Freses hela författarskap, inte ens av de förut ökända Fresedikter som dess författare funnit. I en inledning diskuteras begränsningen i texturvalet: Swahn säger själv att det är subjektivt. Ett sådant konstaterande är ju bättre än en föregivet objektiv argumentering som när man undersöker den visar sig vara rent subjektivt grundad. Men man måste beklaga att Swahn i alltför hög grad kommit att begränsa sig till vad också tidigare forskare intresserat sig för, låt vara att särskilt Passions-Tankar aldrig tidigare ägnats en så allsidig analys. Framförallt är det synd att Swahn inte undersökt Freses prosa i Korta sedeläror. Frese visar sig där — som Fehrman påpekat — som en prosaförfattare av betydande intresse, och som sådan är han nästan helt okänd.

Vad gäller avhandlingens disposition, måste man ifrågasätta om Swahn gjort rätt i att låta kartläggningen av Freses imitation komma som sista kapitel. Det hade varit av stort värde för tolkningen av Verser i sjukdom, Slut-Sång och Passions-Tankar, om det före analysen hade klarlagts hur Frese imiterar i dessa dikter. Det stora imitationskapitlet vetter bakåt i tiden, medan de dikter som tolkas i de tidigare kapitlen delvis är de som av äldre forskare har ansetts

ge prov på en ny sensibilitet och innebära den lyriskt-religiösa subjektivismens genombrott i svensk poesi. En omkastning av kapitlen hade gett möjlighet att på en punkt studera hur 1700-talet växer fram ur 1600-talet — eller att visa att den äldre forskningens uppfattning varit felaktig. Man måste beklaga att Swahn aldrig tar upp en diskussion på denna punkt.

I sitt biografiska inledningskapitel har Swahn kunnat utgå från framförallt finländarna Vasenius' och Hultins arbeten. Han har också funnit nytt arkivmaterial som belyser Freses och andra kanslitjänstemäns svåra situation under Karl XII:s sista krig och den begynnande frihetstiden. Vidare utnyttjas de biografiska uppgifterna som Freses diktning ger. Beträffande Freses utnämning till ordinarie i kansliet skrivet Swahn att den skedde »inte utan tveksamhet och debatt bland hans överordnade». Det är en mot Frese orättvis formulering. Frese hade som medsökande en tjänsteman vid utrikesexpeditionen, som där hade en motsvarande befattning som det här gällde. Man ville bli kvitt denne vid utrikesexpeditionen, och det gjordes därifrån en aktion för att få honom förflyttad. I diskussionen i kansli-kollegium och vid örmostningen höll alla på Frese utom just stassekreteraren vid utrikesexpeditionen, Daniel Niklas von Höpken.

Det biografiska huvudproblemet i avhandlingen blir Freses förhållande till pietismen. Swahn studerar Freses kontakter i Stockholm, bland ämbetsmän, borgare och författare. Till den för Frese betydelsefulla kretsen kring fru Brenner hörde komministern i Maria församling, den kände pietisten Carl Kiellin. Inom borgerskapet och bland ämbetsmännen var det under 1720-talet inte så få som var pietister eller hade pietistiska sympatier. Swahn visar att det under denna tid inte var komprometterande för en kanslitjänsteman som Frese att ge uttryck för pietism. Sammanfattande hävdar han att de skäl som talar för Freses pietism är mycket starkare än de som talar mot.

Ett par av de personkontakter som Swahn menar antyder pietism saknar indicievärde. Frese skrev ett par dikter till Gustaf Cronhielm och hans maka. Swahn noterar att man hos

Cronhielms hade som »familjepräst» Sacharias Westbeck, »känd pietist». Men Westbeck fick uppenbarligen platsen som informator hos Cronhielms på grund av sina studiemeriter. Han anmäldes för pietistiska formuleringar i predikningar först sedan han lämnat Cronhielms och blivit komminister i Katarina. I ett annat fall råkar Swahn ut för en förväxling mellan far och son. Den Sven Leijonmarck som Frese två gånger riktar dikter till är inte pietisten Sven Johan Leijonmarck utan dennes far, vice presidenten i Åbo hovrätt och titulärlandshövdingen Sven Agricola Leijonmarck.

De tydligaste uttrycken för Freses pietism i diktingen finner Swahn i Passions-Tankar. Han utgår i sin analys från J. A. Lindgrens Bidrag till den svenska pietismens historia, där sex differenspunkter mellan pietism och senortodoxi urskiljes. Avhandlingens tes är att Frese på alla sex punkterna intar en i stort sett pietistisk ståndpunkt. Lindgrens arbete publicerades så tidigt som 1879 och saknar källhänvisningar och belägg i fråga om differenspunkterna. Han behandlar enligt sin underrubrik »pietismen i Stockholm 1702-1721», alltså inte läget under de år på 1720-talet som är de viktiga för Freses del. Swahn citerar ett par gånger ur protokollen från pietistförhören på 1720-talet. Det hade givetvis varit metodiskt riktigare att genomgående utgå från källorna från 1720-talet och från analyser av dessa.

Swahn slår i imitationskapitlet fast att Spegels predikosamling Passions-andackt är det verk som Frese framför andra imiterar i Passions-Tankar. Han beaktar emellertid inte det förhållandet, när han diskuterar Freses pietism. En kritik av prästernas liv som föregriper pietisternas finns på flera ställen i Passions-andackt: »en tro- och samwetslös Prest är ei bättre än en diefwul. Lärdom och stora gåfwor/förutan et Christeligt lefwerne/äro äfwen som Simsons döda lejon/hwilket hade wäl söt honung uti sig; men war doch stinckande.» (A. a. 1723 s. 96.) Metaforen »det stenhårda hjärtat» som enligt avhandlingen »var ett stående inslag i de nya väckelsereligionernas kamp mot ortodoxt prästerskap» använder Spegel åtskilliga gånger i Passions-andackt — ett par gånger med verkligt »pietistisk» klang: [vi skola] »läta GUDs Ord slå på våra stenhårda hiertan / at the måtte remna/såsom thesse klippor; och sedan skylta os uti *stenklyfter och bergsrefwor*, nemligen uti JESU Christi sår». (A. a. s. 452.) Ytterligare exempel på »pietism» i Passions-andackt kunde ges.

Relationen mellan Passions-Tankar och Passions-andackt antyder att en del av Freses »pietism» kan bero på litterärt motiverad imitation. Överhuvud visar de »pietistiska» ton-

gångarna i denna bok av Spegel hur komplicerad gränsdragningen är. Spegels Passions-andackt har varit av särskild betydelse för Frese men är annars ett exempel bland många. Svensk kyrkohistorisk forskning har visat att för Sveriges del gäller detsamma som för Tyskland: att mycket av 1600-talets uppbyggelse-litteratur föregriper pietismen. Swahn är medveten om detta, men han för inte in det på allvar i sin diskussion av Freses eventuella pietism. Vill man vara strängt kritisk kan man med nestorn bland svenska kyrkohistoriker, Hilding Pleijel, säga att den som inte finns upptagen på pietistiska konventikellistor inte heller bör betraktas som pietist. Av vikt blir då Freses förhållande till den ovedersägligt pietistiske komministern i Maria församling, Carl Kiellin. Även om man menar att det är en överinterpretation av Swahn att finna en beskrivning av pietistisk botkamp och omvändelse i dikten vid Kiellins död, så visar i varje fall dikten att Kiellin var Freses själasörjare. Frese bodde i Kiellins församling, nära kyrkan. Swahn är medveten om förhållandet men lägger inte tillräcklig vikt vid det. Frese kan ha varit tillfreds med vad Kiellin gav honom i församlingskyrkan och vid personliga besök i hemmet och därför inte gått på några konventiklar. Han behövde inte ta det avgörande steg som det i kyrktrognas ögon var att dra sig undan från sin församlingskyrka och dess nattvardsgång. Bör man under sådana omständigheter kalla Frese pietist? Det är mycket möjligt att saken var oklar också för honom själv.

Det kvarstår att Swahn gjort tydligare att Frese var pietistiskt influerad. Han gör däremot inte tillräckligt klart vilken sorts pietism som Frese stod nära. Johann Conrad Dippels vistelse i Stockholm 1727 klöv definitivt pietismen i en mera kyrktrogen gren och en radikal, Dippelinspirerad. Kiellin kämpade i det läget *mot* dippelianismen, och man måste anta att Frese sympatiserade med Kiellin också i detta ståndpunktstagande. Det är missvisande att som Swahn gör (s. 26) foga in Freses Passions-Tankar 1728 i bilden av pietismens radikalisering.

Det första stora diktanalyserande kapitlet i sin bok ägnar Swahn som nämnts åt diktcykeln Verser i sjukdom. En utgångspunkt för honom är att dikterna är votivgävor skrivna efter ett en gång avgivet och sedan förnyat löfte till Gud. Som bakgrund har han ställt samman ett mycket stort svenskt och utländskt material till vad som skulle kunnat bli en specialstudie över votivlyrik. Kapitlet påpekar Psaltarens roll som mönstergivare, analyserar de olika fågelarternas roll i dikterna som *exempla*, diskuterar överensstämmelserna med profan pe-

trarkism. Många värdefulla konkreta iakttagelser redovisas: så påpekas t.ex. att datumangivelserna vid de tidiga dikterna i sviten gäller bestämda söndagar. Han övervärder emellertid likheterna mellan dikterna och evangeliebokens texter för söndagarna i fråga.

I sitt stora kapitel om Freses Slut-Sång argumenterar Swahn med sinnrikhet och finesse för att visa att dikten är en *Adieu Welt*-dikt som fördjupats genom anknytning till mystikens erfarenhet och språk. Han tillämpar en djärv tolkningsmetodik: lyssnar efter dubbeltydigheter och vill frilägga olika betydelseskikt. I sina resonemang utnyttjar han sin mycket stora beläsenhet i internationell litteraturvetenskap och barockforskning och påvisar paralleller till Slutsångens formuleringar i tysk, fransk, engelsk och dansk diktning. Han har naturligtvis också undersökt den svenskspråkiga vislyriken och psalm- och bönelitteraturen. Enligt min mening är det där som han funnit de mest tydliga anknytningspunkterna alltifrån påvisandet av vilken text som åsyftas av Slutsångens melodihänvisning till paralleller i Österlings Läro- och bönepsalmer, 1724, och de la Serres Söte dödstankar. De funna parallellerna används som »explanatory sources». Swahn bestämmer i regel inte i vilken utsträckning Frese stått i direkt beroende av de citerade texterna. Metoden är användbar men farlig, särskilt när det gäller parallellerna i icke-svensk diktning. Ju mindre uppmärksamhet som ägnas frågorna om historiskt samband och traditionssamborighet, ju större är risken för övertolkning.

Frågan om Freses språkkunskaper är inte av avgörande betydelse men förtjänar ändå en kommentar i detta sammanhang. På annat ställe i avhandlingen påpekas det att när Frese översätter en av Samuel Columbus på tyska skrivna dikter är det ett ord som han inte förstår. Han skall visserligen ha läst Fénelons *Télémaque* på franska, men när han imiterar, imiterar han inte originalet utan en svensk översättning. Engelska kunde han inte. Swahns kapitel om imitationen kartlägger hur omfattande Freses imitation var men visar samtidigt att det var svenskspråkiga, inte utländska diktare som Frese imiterade. Mot bakgrunden av sådana fakta kunde det funnits anledning för Swahn att i större utsträckning än vad som skett granska Freses förbindelsekanaler till det utländska. Ett par gånger är han inne på frågan i förbigående, men den kunde varit värd en utförligare diskussion. Det är troligt att relationen till pietismen är en nyckelfråga. Handskriftsmaterialet från pietiststriderna kunde överhuvudtaget ha använts mera i avhandlingen. I detta sammanhang kunde de bevarade boklistorna över utländsk pietistisk litteratur

dragits in i diskussionen. Vidare tycks förhållandet till den pietistiska sångförfattaren och översättaren C. G. Österling vara värt en grundligare undersökning.

Förhållandet till Österling aktualiseras bl. a. av det avsnitt om kapitlet om Slutsången som ägnas de två solarnas motiv, parallelliseringen mellan Gud och solen. Swahn menar att Frese på denna punkt följer pietistisk sång, men endast i det ena av de exempel som han anför från svensk pietism finns begreppet sol, och gestaltningen av motivet går inte utöver vad man kan finna i 1600-talets aftonpsalmer. Det finns emellertid en morgonpsalm av Österling där motivet får en särpräglad utformning. Första strofen lyder:

O Skjönste Sol / som Himlen målar /
Hwar är min Sol / mit lius / min wän?
Ach! hwar får jag mitt lif igen?
Kan tu / med tina klara strålar /
Mig lysa / at jag honom finner /
Som lysa bör vt mitt bröst /
Af hwilkens eld mitt hierta brinner
Och ger min siäl en ewig tröst?

Strofen påminner om att det är samme Österling som översatt Angelus Silesius' berömda *Wo ist der Schönste den ich liebe*. O Skjönste Sol som Himlen målar skall enligt sin melodi-anvisning sjungas till samma melodi som användes till *Wo ist der Schönste* både i original och svensk översättning. Det är ganska troligt att Österling av Angelus Silesius inspirerats till O Skjönste Sol som Himlen målar. Denna Österlingdikt skulle kunna ha anförts som en literär förbindelse-länk mellan Frese och kontinental barockmystik. Det är sådana förbindelse-länkar som man skulle önskat att Swahn i större utsträckning letat fram för att göra argumenteringen i kapitlet om Slutsången mera sannolik.

Swahn kunde också ha varit stringentare och noggrannare i sin bevisföring. Ett ovanligt utpräglat exempel på detta är analysen av förhållandet mellan Slutsången och Wolfgang Christoph Desslers *Wie wohl ist mir*, »en prototyp [...] för personliga avskedsdikter av Slutsångens slag (s. 123), »Freses stora förebild» (s. 179 not 55). Swahn beskriver denna Desslers sång på ett sätt som gör att man tror att frändskapen med Slutsången är större än vad den i själva verket är. Desslers *Wie wohl ist mir* har inte som Swahn säger i originaltrycket en dubbeltitel av samma typ som Slutsångens. Swahn har missförstått en uppgift i Fischers och Tümpels kända psalmantologi. Det är ett helt kapitel som har dubbeltiteln i fråga. En analys av sångtexten liksom av hela kapitlet visar också att sången inte är en »Sterbelied»,

som Swahn menar. Österling översatte den och gav den då en adekvat titel: Om Guds liufliga kärlek. Överensstämmelserna i detaljutformningen mellan Desslers och Freses dikter är inte heller så stora som Swahn hävdar.

Som antytts, använder Swahn sina »explanatory sources» för att klarlägga diktordens dubbeltydighet. Här finns en svårighet som Swahn förbigår. Som Claes Schaar har visat i en uppsats (English studies 1965) var det mesta av det som Empson kallar »ambiguity» att betrakta som språkfel enligt retorisk teori. Det skulle innebära en mycket stor diskrepans mellan teori och praktik om en dikt som Slutsången verkligen som Swahn menar innehåller »många dubbeltydiga eller svävande beteckningar». Delvis av det skälet ställer man sig tveksam till en del av de exempel på dubbeltydighet som Swahn anför. Den viktigaste delen av den »ambiguitet» som Swahn finner i Slutsången uttrycker kärleken till Jesus, trots att Jesus själv aldrig nämnes i dikten. Swahn ägnar flera avsnitt av sin analys av Slutsången åt att frilägga denna Jesuskärlek. Beträffande diktens ord »Fullkomlighet och Ljus» hävdar han att det inte är någon biblisk ordsammansättning utan påminner om Böhmes formuleringar om Kristus. Ordkombinationen i fråga förekom emellertid i den gamla svenska bibelöversättningen och det i ett sammanhang som inte ledde tankarna till Kristus. Orden »ljus och fullkomlighet» — i motsatt ordning alltså — användes nämligen för att översätta de svårtolkade ord som i den nya översättningen återges direkt: Urim och Tummim. Betydelsefull för Swahn blir tolkningen av ordet »rum»: Ack, Gode GUD! hur skall jag dock beskrifwa, Det rum, där som din Nådes Fullhet bor? Swahn menar att »rum» innehåller en hänsyftning på Jesu sår. Prövningen av hans bevisning försväras här av att han inte anger sida eller använd textutgåva för ett par av de textställen som han stöder sig på. Klart är emellertid att en Arndtbön som han nämner inte — så som det sägs — talar om ett rum liktydigt med Jesu sår. Belysande i detta sammanhang tycks mig i stället ett Jesusord som framhäver Fadern: »I mins Faders hus äro munga boningar: om så icke wore, säger jag doch eder / at jag går bort til at berede eder rum» (Joh. 14: 2).

Viktiga uttryck för Jesuskärlek blir för Swahn också diktens slutord om att sova sött i frid. En Zinzendorffdikt ingår här i Swahns argumentation. Denna Zinzendorffs dikt publicerades emellertid först 1735 och kan tillsammans med andra likartade dikter inte ha fått någon betydelse i Sverige förrän på 1740-talet. En annan punkt i Swahns bevisning är ett på-

stående att flera av aftonpsalmerna i 1695 års psalmbok har en slutönskan att vila i Jesu sår. Den enda aftonpsalmsstrof där som kommer nära Swahns slutsången är emellertid den fjärde av de nio stroforna i Nu hwilar hela jorden.

Det mest bärkraftiga argumentet bland dem Swahn för fram är sammanställningen av Fresediktens slutstrof med nr 253 i 1695 års psalmbok: Som foglar små, När dundra må, [...] Så äro min Tilflygt fem tin Sår, Herre JEsu frome: När synd och död Tilfoga nöd, Jag ro i them bekommer. Parallellen gjorde förmodligen att rätt många av de samtida läsarna fick Jesus i tankarna, när de läste Freses strof. Man kan därför inte som Swahn tala om ett »formelsystem där Frese rörde sig med visshet att bli förstådd av de införstådda».

Efter kapitlet om Slutsången ägnar Swahn ett kapitel åt Freses Passions-Tankar. Det är första gången detta mycket intressanta diktverk ägnas en tolkning som gör verket rättvisa. Swahn inleder med att välorienterat teckna passionseposets historia, framförallt i Sverige. Ett huvudsyfte för den följande verkanalysen blir att påvisa den kyrkliga ram i vilken Passions-Tankar (PT) med sina sex akter är infogade. Swahn demonstrerar hur PT präglas av det figurala föreställningssättet där skeenden i gammaltestamentlig och senare tid tolkas utifrån Jesu lidande och död och så kan användas i diktverket. Viktigare än det figurala blir Swahn *imitatio* — i PT först och främst med innebörden Kristi efterföljelse. *Imitatio* är vidare att Frese »följer sitt verk». Grundmönstret i PT är enligt Swahn passionsveckans sex dagar. Varje sådan dag är samtidigt författarens dag: han börjar arbeta om morgonen och slutför det påbörjade varje kväll. Så följer Frese sitt verk men samtidigt också Kristus.

Men *imitatio* innebär i PT liksom i andra Freses verk även att efterbilda andra författare. Som nämnts, påvisar Swahn att Frese i PT mer än något annat verk följer Spegels Passions-andackt. I fråga om de två kortare stycken, »Förberedelse» och »Ingång», som föregår de sex akterna i PT överbetonar Swahn dock likheten med Passions-andackt. Det man finner i Passions-andackt är två långa, regelrätta predikningar som i respektive titlar kallas den första förberedelsen och den andra förberedelsen. Likheten med PT inskränker sig till ordet förberedelse. Inte heller den parallellisering som Swahn gör mellan PT och gudstjänstliturgien är korrekt. Termerna »Praeparatio» och »Ingongen i messone», som Swahn återger, hör inte Freses tid till utan medeltiden och 1500-talet. Det finns inte heller något i liturgiens uppdelning eller sakliga inne-

håll som motiverar Swahn parallellisering. Freses rubricering »Förberedelse» och »Ingång» får i stället sin förklaring i retorikens föreskrifter — Swahn tillhandahåller själv upplysningen i en not. Också den fortsatta parallelliseringen som Swahn (s. 198) gör mellan PT och mässliturgien blir tvivelaktig, om man granskar den i detalj.

Det är säkerligen till väsentlig del rätt att som Swahn framhäva betydelsen av det figurala föreställningssättet för PT:s komposition. På ett par punkter kan man tveka om han gör en begreppsmässigt riktig avgränsning. Så när han markerat att figura inte betecknade kronologisk ordning eller att »tiden upphävs». Man kan tvärtom med Friedrich Ohly (uppsatsen *Synagoge und Ecclesia* i sammelvoly men *Judentum im Mittelalter*, 1966) understryka att tidsmomentet är oundgängligt för det figurala. Inte heller är det riktigt när Swahn säger att i all framställning med figural karaktär den ena delen av figuraparet verkar tillbaka på den andra.

Swahns tillämpning av figurabegreppet i analysen av PT ger i flera fall mycket värdefull belysning av diktverket. I andra fall tar han miste. Så när han menar att Frese framställer tiden före syndafallet som en figura för kommande salighetsrike eller när han hävdar att det är en tillämpning av figura när Orpheus förs in. Den figurala relationen måste vara markerad eller tydligt underförstådd, för att det skall vara motiverat att använda begreppet vid tolkningen. Så förhåller det sig inte i dessa fall. (Inte heller är det i det sistnämnda fallet fråga om någon invokation av Orpheus, som Swahn säger. Invokationen av »Min Songarinna» börjar några rader längre fram i diktverket.)

Kartläggningen av PT:s »inre komposition» redovisar fina iakttagelser, men detta som Swahn kallar första fiktionen i PT, att varje sång i PT samtidigt är en dag i Jesu passionshistoria, är inte riktigt iakttaget. Passionsharmonien som den funnits och finns i svenska kyrkans psalmböcker innehåller visserligen sex akter, men dessa sex akter motsvarar inte, som Swahn förutsätter, sex veckodagar i Jerusalem. »Den andra fiktionen», som är att de olika dagarna i passionshistorien motsvarar författarens arbetsdagar, finns verkligen i PT men ett par gånger är Swahn tendentiös i beskrivningen, vilket gör att det i avhandlingens framställning stämmer ännu bättre än vad det gör i diktverket.

Avhandlingens stora slutkapitel behandlar Freses litterära imitation. Äldre forskare har fastslagit Freses stora osjälvtändighet och påtalat hur han kopierat sina poetiska föregång-

are. Swahn gör en mycket grundligare undersökning än vad tidigare forskning förmått och kan påvisa långtgående överensstämmelser mellan Frese å ena sidan och diktare som Stiernhielm, Columbus, Lucidor, Spegel, Dahlstierna, Runius, fru Brenner å den andra. Så långt kan Swahns resultat tyckas bekräfta äldre forsknings ibland nedlåtande kommentarer om Freses osjälvtändighet. Men Swahn går ett steg vidare och visar hur Freses imitation står i bästa överensstämmelse med retorikens och poetikens regler, sådana de framställs t. ex. av den inflytelserike Gerhard Johann Voss. De lätta variationer som Frese ständigt gör i förhållande till sina mönster är just sådana som Voss' rekommendationer kunde ge anledning till. Det förhållandet att Frese nästan ständigt väljer inhemska förebilder kan ha sitt samband med den kring år 1700 förstärkta språkpatiotismen. Swahn gör troligt att Frese kan ha känt ett halvt religiöst ansvar att ta vara på och föra vidare den poetiska tradition som han tillhörde.

I en inledande diskussion av metoden för imitationsundersökningen överraskas man av en opåkallad förklaring av Swahn till att han inte utnyttjat datamaskin. Det praktiskt-ekonomiskt omöjliga för honom att göra det i detta sammanhang är uppenbart — men den teoretiska motivering han ger är inte hållbar. Inledningen kunde i stället ha gjorts utförligare på andra punkter. Swahn kunde t. ex. gärna ha diskuterat skillnaden mellan imitationen som ett medvetet, avsiktligt efterbildande och den ofrivilliga reminiscensen. Han kunde mera generellt ha tagit upp frågan om de okända mellanleden. Ett viktigt resonemang, om »delad källa», t. ex. gemensam bibelbakgrund, har han fört undan till en not vid ett konkret fall.

Trots att svårigheterna att nå säkra resultat således inte presenteras så klart som varit motiverat är Swahn mycket återhållsam i ett generellt konstaterande: »Det är hans [Freses] tänkbara tillvägagångssätt som främst ska belysas». I sina konkreta analyser tillämpar han dock inte denna sats: i en del fall är han säker på att det är fråga om imitation, i andra fall inte.

Graden av säkerhet i de enskilda fallen kan nästan alltid diskuteras, men i stort sett är Swahns resultat övertygande. I några uppenbara fall är hans underlag för bräckligt. Se avh. s. 245, resonemanget om Andelige och Verldslige Dikter II: 2, eller avh. s. 258 nederst och 259 mitt på sidan, jämförelserna med Dahlstiernas Kungaskald. Flera exempel på imitation av Kungaskald är f. ö. tvivelaktiga med hänsyn till eventuella »okända mellanled». Kungaskald var ett av tidens mest imiterade

diktverk, och Frese kan mycket väl ha imiterat någon av epigonerna. Å andra sidan behåller alltid relationen till Kungaskald sitt intresse.

Swahn drar en del generella slutsatser beträffande Freses imitation: som det kanske viktigaste momentet i Freses metod, när denne ville åstadkomma nödvändig variation, framhäver han det skickliga läggspelet med alexandrinens vershalvor. Iakttagelsen har sitt värde men är inte överraskande. Frese liksom de som han imiterade skrev huvudsakligen alexandrin. Att överta hela versrader ansåg Frese förmodligen som förkastlig »slavisk imitation». Då återstod på formuleringsplanet att ta enstaka formuleringar eller halva versrader. Detta är just vad Frese gör. På en annan punkt skulle man gärna sett att Swahn försökt utnyttja sina detaljiakttagelser till slutsatser av större räckvidd. Vid jämförelserna mellan Frese och hans förlagor noterar Swahn inte sällan att Frese metriskt förbättrar förlagorna. Det förhåller sig nog så att, även om Frese övertar versslagen från 1600-talet, är versbehandlingen till stor del en annan och bättre. Det är att beklaga att Swahn inte på denna punkt ställt samman och byggt ut sina iakttagelser.

Swahns slutkaraktäristik av Frese som imitator är välorienterad både i 1600-talspoetik och modern forskning. Men Swahn har gett felaktig accent åt tidigare forskningsresultat, när han skriver att det fanns tre stadier att genomlöpa i studievägen: »*praeceptum* då man höll sig till regelboken, *exemplum* då man vände sig till de stora, klassiska författarna, som gav 'Musterbeispiele jeder Art schriftstellerischer Darstellung'; slutligen målet, *imitatio*». På alla stadier i undervisningen och i den retoriskt-poetiska utbildningen fanns dessa moment sida vid sida. *Praecepta* t. ex. var inte bara de enkla språkliga regler man lärde sig om nybörjare utan också retorikens och poetikens anvisningar och råd på de högsta stadierna. Det var de äldre svenska diktarna som gav Frese hans *exempla*. Swahns slutkapitel visar Freses *imitatio* med hjälp av dessa *exempla*. Det senaste decenniets barockforskning i Tyskland har lagt stor tonvikt vid den retoriska doktrinen, vid *precepta*. Det skulle varit mycket värdefullt om Swahn i större utsträckning än vad han gjort fört samman *exempla* och *imitatio* med *precepta*. Avsnittet 'Det retoriska arvet' i kapitlet om Passions-tankar skulle kunna gjorts mycket fylligare.

Swahns avhandling brister ibland på det formella planet: Han underbygger inte sina resonemang med tillräckligt många hänvisningar. Det tråkiga men nyttiga arbetet med förteckningar av olika slag är vårdslöst. Men man

kan bortse från detta, eftersom avhandlingen alltigenom fördjupar vår bild av Frese och hans diktning. Swahn har en beundransvärd, nästan unik förmåga att finna koncentrerade formuleringar för sitt kunnande och sin inlevelse. Sin största styrka har avhandlingen i en associationsrik diktolkning byggd på genuin lärdom. Lärdomen går tydligen i dagen i noterna, som är nästan lika läsvärda och uppslagsrika som själva framställningen.

Esbjörn Belfrage

Sverker Göransson: *Världsföraktaren. Studier kring ett motiv i frihetstidens litteratur*. Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. (Stencil.) 1972.

Ämnet för Sverker Göranssons doktorsavhandling är relativt snävt begränsat men ger ändå möjligheter till perspektiv och tycks mig på det viset vara väl lämpat för en doktorsavhandling av den nya modellen, med dess reducerade omfång. Avhandlingens huvudföremål är Gustaf Fredrik Gyllenborgs dikt »Verldsföraktaren», publicerad i andra delen av tankebyggnas *Witterhetsarbeten* (1762), och dess föregångare »Satire öfver verlds-föragtaren», publicerad i *Våra försök* 2 (1754). Dikterna får utförliga analyser i avhandlingens två sista kapitel. Göransson har emellertid också velat sätta in »Verldsföraktaren» i en svensk litterär tradition, och i det syftet behandlar han i några föregående kapitel en del texter av främst Dalin och fru Nordenflycht. Han fäster också uppmärksamheten vid Samuel Triewalds tidigare förbisedda »Satire, til en del imiterad utur Juvenalis III:dje och Boileau Despreau I:sta», som har åtskilliga beröringspunkter med Gyllenborgs världsföraktardikter.

»Framställningen gör självfallet inga anspråk på fullständighet», förklarar författaren, utan den koncentreras på »vissa mera anmärkningsvärda texter». Även med denna uppläggning visar undersökningen hur livskraftig den studerade motivtraditionen är också i den äldre svenska 1700-talslitteraturen. I satiriseringen av storstadslivet och lovprisandet av lantlivet anknyter Gyllenborg till ett klassiskt tema, välkänt från Horatius, Vergilius och Juvenalis, men han anknyter också till en obruten inhemsk tradition från 1600-talet, då motivet bland annat varierar i de många dikter som ställer det stilla och dygdiga lantlivet i kontrast mot det oroliga och lastbara hovlivet. Världsföraktaren i Gyllenborgs dikter övertalas ju dock till slut att avstå från sin föresats att dra sig undan »världen», och därmed ges moti-